

Araştırma Makalesi <https://doi.org/10.46868/atdd.74> *Original Article*

Türk Siyasi Hayatında Şeyh Kasım Küfrevi (1920-1992)

Şeyma Arvas*

ORCID: 0000-0002-5738-8136

Öz

Türkiye Büyük Millet Meclis'i kurulduğu yıldan bu yana temsil ettiği toplumun farklı şahsiyetlerine siyasi ev sahipliği yapmıştır. Bu şahsiyetlerden şüphesiz en dikkat çekenlerin başında dinî yönü ağır basan milletvekilleri olmuştur. Birinci Meclis'in bünyesinde barındırdığı bu milletvekillerini daha sonraki dönemlerde görmek hemen hemen imkansızdır. İkinci TBMM'nin kuruluşuyla bazı gruplar meclis dışı bırakılmış ve bu durum Atatürk'ün ölümüne kadar devam etmiştir. Atatürk'ün ölümünün ardından laiklik ilkesinin esnetilmesi meclis içinde de kaçınılmaz olmuştur. Özellikle çok partili hayata geçiş evresinde kurulan yeni partilerin ve iktidarın oy kaygısı Atatürk döneminde tasfiyeye uğramış şeyh-ağa profilinin desteği partiler tarafından önem kazanmıştır. Nitekim bu durum şeyh ve muhtelif tarikat üyelerinin meclis içinde faal rol oynamasını beraberinde getirmiş ve bu gruba giren şahsiyetlerden kimisi inkılap karşıtı olmuş kimisi de inkılapçı kimliği dışına çıkmamıştır. İnceleme yapılırken, arşiv, TBMM Zabıtları, süreli yayınlar ve araştırma eserlerden faydalanılarak konuya objektif bir biçimde yaklaşılmış, gereksiz ayrıntılardan kaçınılarak sade bir inceleme ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle incelememizde inkılapçı kimliğine yakın misyon sergilediğine kanaat getirdiğimiz Ağrı mebusu ve Nakşi Tarikatı şeyhi Şeyh Kasım Küfrevi'nin hususi ve siyasi hayatını, aynı zamanda şeyh kimliğinin milletvekili olmasındaki etkisini ele almaya çalışacağız. İnceleme yapılırken, arşiv, TBMM Zabıtları, süreli yayınlar ve araştırma eserlerden faydalanılarak konuya objektif bir biçimde yaklaşılmış, gereksiz ayrıntılardan kaçınılarak sade bir inceleme ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küfrevi, Şeyh, Ağrı, Nakşibendilik

Gönderme Tarihi: 30/06/2020

Kabul Tarihi:29/12/2020

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Türkiye, seymaarvas.696@gmail.com.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ARVAS, Ş., "Türk Siyasi Hayatında Şeyh Kasım Küfrevi (1920-1992)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 7, S. 4., 2020, s.2699-2718.

Sheikh Kasım Küfrevi in Turkish Political Life (1920-1992)

Şeyma Arvas*

ORCID: 0000-0002-5738-8136

Abstract

Grand National Assembly of Turkey to became a political home to different personality of the society that represented since its establishment . Undoubtedly, the most striking of these personalities were the deputies whose religious aspect was dominant. It is almost impossible to see these deputies after the first assembly that they were included in. With the establishment of the Second Parliament, some groups were excluded from the parliament and this situation continued until Atatürk's death. After the death of Atatürk, stretching of the principle of secularism was also inevitable within the parliament. Particularly, the voting anxiety of the new parties and the government that was established in the transition to multi-party life and the support of the sheikh-gha profile, which was liquidated during the Atatürk period, gained importance by the parties. As a matter of fact, this situation brought the active role of the sheikh and the members of various orders in the parliament with itself, and some of the individuals included in this group were anti-revolutionary and some did not go beyond the revolutionary identity. From this point of view, we will try to discuss the private and political life of the Ağrı deputy and the Nakşi Sect sheikh, Sheikh Kasım Küfrevi, whom we believe to be displaying a mission close to his revolutionary identity, as well as the effect of his identity as a sheikh as a deputy. While conducting the examination, the subject was approached objectively by making use of archives, TBMM Minutes, periodicals and research works, and a simple examination was tried to be presented by avoiding unnecessary details.

Keywords: Küfrevi, Sheikh, Ağrı, Naqshbandi

Received Date: 30/06/2020

Accepted Date: 29/12/2020

---

*PhD student, Ankara University Institute of History of Turkey, Ankara, Turkey, seymaarvas.696@gmail.com.
You can refer to this article as follows:
ARVAS, Ş., " Sheikh Kasım Küfrevi in Turkish Political Life (1920-1992)", *Academic Journal of History and Idea*, C. 7, S. 4., 2020, p.2699-2718.

Шейх Касым Кюфреви в политической жизни Турции (1920-1992)

Резюме

Великое Национальное Собрание Турции, представляющее различные личности общества, с момента своего создания стало политическим домом. Несомненно, наиболее яркими из этих фигур были депутаты, религиозный аспект которых был доминирующим. Увидеть тех депутатов, которые есть в составе первого парламента в более поздние сроки, практически невозможно. С созданием второй ВНСТ некоторые группы были исключены из парламента, и такая ситуация продолжалась до смерти Ататюрка. После смерти Ататюрка распространение принципа секуляризма было неизбежным в парламенте. В частности, партийная озабоченность новыми партиями и правительством, возникшими при переходе к многопартийности, а также поддержка профиля Шейх-аги, ликвидированного в период ататюрка, приобрели значение для партий. Фактически, эта ситуация привела к активной роли шейха и членов различных орденов в парламенте, и некоторые из лиц, включенных в эту группу, были антиреволюционерами, а некоторые не выходили за рамки революционной идентичности. С этого момента мы попытаемся разобраться с частной и политической жизнью заместителя шейха Накши Касима Кюфреви, который, как мы полагаем, демонстрирует миссию, близкую к его революционной идентичности, а также влияние его идентичности как депутат. Во время обследования к предмету подошли объективно с использованием архивов, медицинских записей, периодических изданий и исследовательских работ, и была предпринята попытка провести простое обследование, избегая ненужных деталей.

ключевые слова: Кюфреви, шейх, вышивка.

Получено: 30/06/2020

Принято: 29/12/2020

Giriş

Küfrevî ailesi Bitlis ve çevresinde ileri gelen ailelerin başındadır. Küfrevîler, uzun yıllar, kurdukları medrese aracılığıyla, bölgede ilim ve irfan yaymışlardır. Burada kurulmuş olan Bitlis Küfrevî Tekkesi, Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Muhammed Küfrevî tarafından kurulmuştur. Aslen Kufralı olduğu için kendisiyle beraber postnişini olduğu tekke de Küfrevî adıyla tanınmıştır. Hakkârili Seyyid Taha'nın yanında seyrü sülûkünü tamamlayan Şeyh Muhammed Küfrevî, irşad izni aldıktan sonra Bitlis'e yerleşmiş ve orada Doğu Anadolu'daki en etkin Nakşibendî irfan merkezlerinden birinin temelini atmıştır. Kasım Küfrevî'nin tarikat silsilesi Şeyh Abdülbâki, Şeyh Abdülhâdî, Pîr Muhammed Küfrevî, Seyyid Tâhâ Hakkârî vasıtasıyla Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşır. Birçok kişiye hilâfet vermiş olan Kasım Küfrevî, yerine büyük amcası Şeyh Abdurrahman'ın torunlarından Patnoslu Şeyh Abdülvahap Küfrevî'yi (ö. 2010) tayin etmiştir. Bu aileden gelen Kasım Küfrevî ise babasından ilmi vasıtasıyla kendisine aktarılan şeyhliğinin yanında aktif olarak siyasete katılmış ve üniversitede eğitim kadrosunda bulunmuştur. Babasından ilmi vasıtasıyla kendisine aktarılan şeyhliğinin yanında aktif olarak siyasete katılmış ve üniversitede eğitim kadrosunda bulunmuştur. Demokrat Parti içinde soyadının etkisiyle Ağrı ve çevresinde partisine kazançlar sağlamıştır. Bu çalışmada Kasım Küfrevî'nin hayatı ve siyaset alanındaki faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca siyaset ve taşra arasında bir köprü görmesi açısından da önem arz etmektedir. Çalışma yapılırken TBMM Zabıt Cerideleri, çeşitli süreli yayınlar, kendisi hakkında bilgi veren kaynaklar incelenmiştir.

1-Kasım Küfrevî'nin Hayatı

Kasım Küfrevî 1920 yılında Bitlis'te doğdu. Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Pîr Muhammed Küfrevî¹'nin altı oğlundan en küçüğü olan Şeyh Abdülbâki Küfrevî²'nin oğludur. Aile

---

¹Said Nursi gençlik yıllarında Bitlis'te Muhammed Küfrevî'den ilim öğrenmiş ve Küfrevî Dergahıyla alakadar olmuştu. Nursi, Kasım Küfrevî'nin siyasete atılmasını hoş karşılamamış ve şöyle demiştir: "Kasım Küfrevî'nin siyasete atılacağını işittim, girmese daha iyi olur. Sizler, yani Küfrevîler birer taşsınız. Böyle asil insanlar siyasete girmemelidir.": Necmettin Şahiner, *Son Şahitler III*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008, s. 338.

²Musa Anter Şeyh Abdülbaki'nin Milli mücadele döneminde Sivas Kongresi'ne katılan delegelerden biri olduğunu yazmaktadır: Musa Anter, *Hatıralarım*, Avesta Yayınları, İstanbul 2000, s.82.; Ancak Bitlis vilayeti adına Sivas Kongresine katılmak üzere Sadullah Efendi delege olarak seçilmişti: Recep Toparlı, *Sivas Kongresi Belgeleri*, Sivas Vilayet Kitaplığı Yayınevi, Sivas 2015, s.22.; Sadullah Efendi sağlık durumunun kötü olduğu

Küfrevî soyadını Siirt'in Küfra (Şirvan) köyünden almıştır. Sultan V. Mehmed Reşad döneminde Trablusgarp'a sürgüne gönderilmesinin ardından Cumhuriyet döneminde de 1926'da Ağrı İsyancıları'na destek vermek zannıyla sürgüne tâbi tutulan aile³, İstanbul Üsküdar'a yerleştirildi.⁴

Ağrı dönemin Nakşibendî-Hâlidîliğinin Anadolu'da etkin olduğu şehirlerden biriydi. Ağrı ve çevresinin Nakşibendî-Hâlidîlikle tanışması ise Bitlis'te açılan üç büyük irfan merkezi sayesinde olmuştur. Bunlar Seyyid Sibgatullah Arvâsî'nin (v.1870) kurduğu Hizan (Gayda) Tekkesi, Şeyh Abdurrahman-ı Tağî'nin (v. 1886) açtığı Norşin Medresesi ve Şeyh Muhammed Küfrevî'nin (v. 1898) kurduğu Küfrevî Tekkesi'dir. Özellikle Küfrevî Tekkesinde yetişen mutasavvıfların Ağrı ve çevresindeki gayretli çalışmaları sayesinde, Nakşibendiyye tarikatı burada önemli bir toplumsal altyapıya sahip olmuştur. Şeyh Abdülbaki Küfrevî (v. 1918), Şeyh Abdullah Küfrevî (ö. 1953), Şeyh Kasım Celaledin Küfrevî (v. 1992), Şeyh Abdülvehhab Küfrevî (v. 2010) ile Şeyh Kasım Küfrevî'den hilafet alan Molla Muhammed Kasorî (v. 2000) ve Alvarlı Efe ünvanıyla tanınan Erzurumlu Muhammed Lütü Efendi (v. 1956)'nin talebesi Molla Nadir Azîzî (v. 1986), 9 Ağrı'nın tasavvufî hayatına damgasını vurmuş Nakşibendî-Hâlidî şeyhleridir.⁵

---

gerekçesiyle affını istemiş, 13 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal, Erzurum kongresinde alınan kararları, iki Kürt lider Bitlis Şeyhi Abdülbaki Küfrevî ve Garzanlı Cemil Çeto'yla görüşmüştü: Andrew J. Mango, "Ataturk and Kurds", Adnan Menderes University, Journal of Institute of Social Sciences, C.1, S.4, 2014, s.22.; Mustafa Kemal 1917-1922 yılları arasında Abdülbaki Küfrevî'ye beş ayrı mektup yollamıştı: İlhami Nalbantoğlu, *Kasım Küfrevî'nin Ardından*, Ahlat Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994, Ek.1,2,3,4,5.; Ayrıca Mustafa Kemal, 1916 yılında Bitlis'e giderek Küfrevî ailesini ziyaret etmişti: "Öğleden önce saat 10'da "El Şeyhuttani El Halidi Mehemed El Nakşibend-i-i Küfrevî'nin Kızılcemeçit yerindeki türbesini ziyaret ettim. Küçük bir türbe. Şeyh'in yattığı yeri ve yanında kardeşinin oğlu olduğunu türbedarın söylediği bir zatın yattığı yer var. Şeyh'in yattığı yerin örtüsü sırma işlemeli, elmas, yakut gibi taşlarla süslü. (Bu taşların elmas, yakut, zehrecerç olduğunu türbedar söylemiş de gerçek olmayacak). Öteki mezar da sırmalı işlemeli örtülü. Bu türbeye Ruslar ilişmemiş. Türbenin kapıları gümüş ve altın kakma. Değerli halılar var, ama çoğu çürümüş. Bu türbeyi Sultan Hamid yaptırmış. Sonra Bitlis'in daha bir iki yıkık türbe gibi yerlerini gördükten sonra ikametgahıma dönüş. Öğleden sonra Mutki Milis Komutanı Hacı Bey geldi. Sultan Hamid döneminde Şam'da Jandarma Binbaşısıymış. Bu savaşta hizmeti geçmiştir. Aşiret ailelerinin Garzan'da yerleştirilmelerini rica etti. Mutki Kaymakamı damadı, Nuh Bey kardeşi (birlikteydiler). Bu iki zatı tavsiye ile Garzan'a gönderdim. Akşamüzeri Tümen Komutanı Fuat geldi. Geçmişten çok söyleşi. Yemeği birlikte yedik. Annemden, Cemal Bey'den, Halil Bey'den mektup aldım. 05 Kasım 1332 Cumartesi (18 Kasım 1916).": Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı 1881-1918* I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.82-83.

³Altan Tan Kürt Sorunu adlı eserinde Küfrevî ailesinin isyana destek vermediğini yazmaktadır: Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.234.

⁴Mezher Yüksel, (2007). "An Unintended Consequence of Modernization in Turkey: Nationalist Reactions from Its Periphery", Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 206.

⁵Abdulcebbar Kavak, "Ağrı'nın Nakşibendî-Hâlidî Şeyhlerinden Molla Muhammed Kasorî ve Kasor Medresesi", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk-Islam World Social Studies* C.5, S.17, 2018, s.46.

Bitlis Küfrevî Tekkesi ise Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Muhammed Küfrevî tarafından kurulmuştur. Aslen Kufra (Şirvan)lı olduğu için kendisiyle beraber postnişini olduğu tekke de Küfrevî nisbetiyle tanınmıştır. Hakkârili Seyyid Taha'nın yanında seyrü sülûkünü tamamlayan Şeyh Muhammed Küfrevî, irşad izni aldıktan sonra Bitlis'e yerleşmiş ve orada Doğu Anadolu'daki en etkin Nakşibendî irfan merkezlerinden birinin temelini atmıştır.⁶ Devlete olan bağlılıkları ve savaşlardaki hizmetlerinin de etkisiyle Şeyh Muhammed Küfrevî silsilesindeki şeyhlere Osmanlı Devleti tarafından maaş bağlandığı kaydedilmektedir.⁷ Kasım Küfrevî'nin babası Abdülbaki Küfrevî oğlu gibi aktif siyasete katılamamış olsa da İstiklal Harbi döneminde milli örgüte destek vermiştir.

Kasım Küfrevî ilk, ortaokul ve lise tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden 1943'de mezun oldu.⁸ 4 dil bilen Küfrevî Eski Türk Edebiyatı kürsüsünde asistanlık yaptı.⁹ 9.devre Ağrı Milletvekiliği'ne seçildi.¹⁰ Demokrat Parti'den, 5. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 45538 oy alarak aynı seçim çevresinden milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 4 Mayıs 1954'te aldı.¹¹ 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı.

Nakşibendîliğin kuruluşu ve yayılışına dair doktora tezini 1949'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı.¹² Öğrenciliği döneminde Halide Edip ve Adnan Adıvar ile yakın ilişki içinde bulunan Küfrevî ileri derecedeki İngilizcesiyle Halide Edip'in ilgisini çekmiş ve onunla beraber W. Gibb gibi yazarların eserlerini tercüme etmiştir.¹³ Adıvarların takdirini kazanmış olan Küfrevî doktorasını da Halide Edip'ten almıştır.

Kasım Küfrevî bir taraftan siyasetle uğraşırken diğer taraftan Şark medreselerinin

⁶ Abdulcebbar Kavak, "Bitlis Küfrevî Tekkesinin Ağrı'daki Temsilcileri Ve Şehrin İlmî Ve Manevî Hayatına Tesirleri", Akademik Bakış Dergisi, S.66, 2018, s.352.

⁷ M. Saki Çakır, "XIX. Yüzyılda Tarikat-Siyaset İlişkisi: Nehrî Tekkesi Örneği", *Turkish Studies Dergisi*, C.11, S.21, 2016, s.67.

⁸ Akis 30.07.1955.

⁹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi II (1966-1980)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s.259.

¹⁰ T.B.M.M. Arşivi, Tercümeihal Varakası, Sicil No:1544.

¹¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi II*, TBMM X. Dönem (1954-1957), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s.19.

¹² Musa Anter anılarında Küfrevî'nin doktor unvanı almasını şöyle anlatır: "Kasım Küfrevî birnevi Adıvarların asistanı gibiydi. Nitekim Kasım Küfrevî, Nakşibendî tarikatı üzerine doktora tezini hazırladı. Bende davetli idim. Halide Hanım bana bakıp güldü ve şöyle dedi diğer imtihan üyelerine: 'Beyler Nakşibendî tarikatı dalında Küfrevîler oteritedirler. Burda ödevimiz Kasım Bey'in izahlarından yararlanmaktadır' dedi ve böylece Kasım Küfrevî doktor oldu.": Anter, *a.g.e.*, s.320.

¹³ Vahid Turhan, "Hocalık Yönüyle Halide Edip Adıvar", Cumhuriyet, 18.01.1964.

geleneksel eğitimini ihmal etmemiş, seleflerinden aldığı ilim ve tasavvuf icâzetlerini haleflerine devrederek bu metodu sürdürmüştür.¹⁴ Ağrı ve civar illerde tanınan, onlarca talebeye icâzet veren Molla Muhammed-i Kasorî onun medrese ilimlerinde icâzet verdiği önemli mollalardan biridir. Ezher Üniversitesi'nin ilmî bir münazara için İslâm ülkelerinden ilim adamları talep etmesi ve Türkiye'de bu teklifin Kasım Küfrevî'ye yapılması sonucu kendisi mebus olduğu 1950'lerde bu münazaraya katılmıştır. Küfrevî'nin verdiği cevaplar münazara heyetinin başkanı Zâhid Kevserî'nin dikkatini çekmiş ve onun kim olduğunu öğrenince yanına oturmuş, daha sonra evinde misafir ederek hadis ilmi alanında ve bir hadisin yazılı râvisi olma konusunda kendisine iki icâzet vermiştir.¹⁵

Kasım Küfrevî'nin tarikat silsilesi Şeyh Abdülbâki, Şeyh Abdülhâdî, Pîr Muhammed Küfrevî, Seyyid Tâhâ Hakkârî vasıtasıyla Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşır. Birçok kişiye hilâfet vermiş olan Kasım Küfrevî, yerine büyük amcası Şeyh Abdurrahman'ın torunlarından Patnoslu Şeyh Abdülvahap Küfrevî'yi (ö. 2010) tayin etmiştir. Küfrevî'nin 146'sı yazma, 3679 eser ihtiva eden kütüphanesi kızı Semra Nasırlı tarafından 2006 yılında TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Koleksiyonun tamamına yakını Arapça, Osmanlıca, İngilizce ve Farsça eserlerden oluşmaktadır ve İslâm diniyle ilgili temel kaynakların genelde ilk baskıları mevcuttur.¹⁶

Asistan Doktor olarak görevini sürdürdüğü sırada ayrıca Millî Eğitim Bakanlığınca yayınlanmakta olan "İslâm Ansiklopedisi" Redaksiyon ve Telif Kurulunda çalıştı. Ansiklopedide yüze yakın madde kaleme aldı.¹⁷

27 Mayıs 1960 İhtilâli'nde haksız mal iktisabı suçundan¹⁸Yassıda'da yargılandı¹⁹

¹⁴ Çeşitli kaynaklar Kasım Küfrevî'nin Kürt Şemski Aşireti lideri olduğunu yazmaktadır: Ahmet İlyas, "1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.9, S.4, 2014, s.567.; Hakan Aydın, "On Birinci Dönem Ağrı Milletvekillerinin Faaliyetleri ve 1957-1961 Ağrı'da Siyasal Yaşam", Yüksek Lisans Tezi, Ağrı 2015, s.103.; Songül Mıftakhov, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Parlamento'da Temsili: 1946- 1960", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.VI, S.2, 2018, s.16.

¹⁵ Muhammed Küfrevî, "Kasım Küfrevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 102.

¹⁶ Küfrevî, a.g.m., s. 102.

¹⁷ F.Çoker, a.g.e., s.259.

¹⁸ BCA, 010.19.274.838.3.

¹⁹ Yassı Ada Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol'un 'Bağımsız seçilmişsin onradan neden DP'ye geçtin? sorusuna Küfrevî: "Bizim bölgenin icabatı hükümet partisinden olmaya zorlar" şeklinde cevap vermiş ve doğunun hükümet partisine bağlılığını dile getirmişti.: Yalçın Doğan, "Küfrevî'nin 'İcabatı' ve Muş Skandalı" *Hürriyet* 15.10.2009.

ve beraat etti.²⁰ 1 Ekim 1962'de silah altına alındı. 30 Mart 1963'de Yd. Top. Asteğmen rütbesiyle Yedek Subay Okulundan mezun olarak Zırhlı Birlik Ok.ve Eğt. Merkezine atandı. 30 Eylül 1963'de Yd. Teğmenliğe yükseltildi. 26 Ekim 1964'de terhis edildi.²¹ Aynı yıl siyasi hayata dönen Küfrevi 1980 darbesine kadar parlamenterlik görevini üstlendi.²²

Küfrevi 1965'te Yeni Türkiye Partisi'nden 13. dönem, 1969'da Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden 14. dönem Ağrı milletvekili olarak mecliste bulundu²³ 14 Ekim 1973 – 12 Eylül 1980 tarihleri arasında Ağrı senatörlüğü yaptı.

12 Eylül Darbesi'nden sonra siyasi hayattan çekilen Küfrevi, yıllarca emek verdiği kütüphanesini düzenleme, eski eserlerinin redaksiyonunu yapma ve uzmanlığı konusunda araştırmalarla meşgul oldu²⁴ Aralık 1992 tarihinde vefat etti. Vasiyeti üzerine Eyüpsultan Mezarlığı'na defnedildi.

Nakşibendî Şeyhi Muhammed Kührevi'nin torunu olarak Küfrevi siyasetin dışında dedesini temsilen “Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı” adlı doktora çalışmasını yapmıştır.²⁵ Bu çalışma Türkiye'de Nakşibendîlik üzerine yapılmış ilk ilmî çalışma olması bakımından önemlidir. Konuyla ilgili araştırmalarda kaynak olma özelliğini hâlâ sürdüren eser henüz yazma halinde İÜ Türkiyat Araştırma Merkezi'nde saklanmaktadır. Doktora tezi olarak hazırlanan bu eserde Nakşibendîliğin yayılmasında etkili olan önderlerin hayat hikayeleri anlatılmaktadır. Ayrıca Halidîliğin Anadoluya girişi ve Suriye'deki faaliyetleri hakkında bilgi sunmaktadır.²⁶

Hazreti Peygamber'e Dil Uzatanlar adlı M. Rodinson'un Mahomet adlı kitabına reddiye olarak yazdığı diğer bir eserinde oryantalist ve müslüman âlimlerin görüşleri bilimsel bir metotla ele alınıp değerlendirilmiştir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri adlı eseri ise İbrahim Hakkı'nın 192. ölüm yılı

---

²⁰ Ali Hızlı, “1920-1965 TBMM Dönemlerinde Görev Yapan Ağrı Mebusları ve Ağrı Seçimleri”, Yüksek Lisans Tezi, Van 2004, s.89.

²¹ F.Çoker, *a.g.e.*, s.260

²² İsmet Kayaoğlu, “Bitlis'in Uluları: Dr. Kasım Küfrevi”, Ahlat Gazetesi 07.04.2019

²³ Gülcan Bozkır, Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi. ÇTTAD, C.6, S.15, 2007, s.293.

²⁴ F.Çoker, *a.g.e.*, s.260.

²⁵ Eser için bkz: Kasım Küfrevi, “Nakşibendiliğinin Kuruluşu ve Gelişimi”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü (no:337). İstanbul 1950.

²⁶ Mehmet Kubat, *Mevlânâ Hâlid-İ Bağdâdî*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014, s.33.

dönümü dolayısıyla 1972’de İstanbul İl Genel Meclisi’nde verdiği konferansın metnidir. Küfrevî’nin Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi’nde aralarında “Besmele, Fâtıma, Fâtıha ve Gazzâlî, Hirka-İ Şerif, Birgivi” maddelerinin de bulunduğu yirmi civarında maddesi Kasım Kufralı imzasıyla yayımlanmıştır. Ayrıca “Gazneliler ve Selçuklular Devrinin Tezkir Muhiti”²⁷ “Kuşeyri”, “Gülşenî”, “Molla İlahi ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiye Muhiti” adlı makaleleri bulunmaktadır.²⁸

2-Siyasi Faaliyetleri (1950-1960)

Kasım Küfrevi 1950’de Demokrat Parti’den Ağrı milletvekili olarak meclise girdi. Küfrevi’nin yanısıra Celal Yardımcı 34.166, Halis Öztürk 31.906 oy alarak Ağrı ilinden milletvekili seçilmişti.²⁹ Doğu Anadolu’da çok taraftarı bulunan Küfrevi Kars’taki Demokrat Parti’nin seçim kampanyasının başına getirildi.³⁰ DP, seçimlerde Ağrı’dan 3 milletvekili çıkararak önemli bir güç kazanmış, Ağrı, ülke genelinde seçimi önde tamamladığı iller arasında yer almıştı.³¹ DP’nin Ağrı’da seçimleri kazanmasının en önemli nedeni aday gösterdiği şahıslardı. Bunlar ya şeyh yada aşiret reisiydi.³²

1954 seçimlerinde aynı partiden tekrar milletvekili seçilen Küfrevi 2 Mayıs 1954 gecesi Başbakan Adnan Menderes’i telefonla aramış ve sözlerini tuttıklarını hatırlatıp DP bayrağını Ağrı’ya diktiklerini söylemişti.³³

Ertesi yıl gazetecilere yayımladıkları haberler dolayısıyla haklarında dava açılması halinde, haber konusu iddiayı ispat etme hakkının verilmesini öngören ve “ispat hakkı” diye bilinen mesele yüzünden “İspatçılar” (19’lar) diye bilinen grubun içinde yer aldı.³⁴ Bu gelişmeyle birlikte parti içi muhalefet harekete geçmiş ve DP’li 11 milletvekili³⁵, 2 Mayıs

²⁷ V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1956.

²⁸ Türk Tarih Kurumu Bildiriler, Ankara 1952, s. 261-282.

²⁹ B.C.A.030.10.0/77.511-16; Cumhuriyet 16.05.1950.

³⁰ Feroz Ahmad-Bedia F. Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s.168.

³¹ B.C.A.030.10.77.511.11.1.

³² H.Aydın, a.g.t., s.47.

³³ Demokrat Ağrı, 14.11.1955.

³⁴ Küfrevi, a.g.m., s.102.

³⁵ Söz Konusu Milletvekilleri Şunlardır: Raif Aybar, Mustafa Ekinci, Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Kasım Küfrevi, Muhlis Bayramoğlu, Şefik Kâmil Mengü, Seyfi Kurtbek, Ekrem Alican, Turan Güneş, İbrahim Öktem. Bu Milletvekillerine Sonradan Katılan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Sabahattin Çıracıoğlu, Zeyyat Ebuzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail H. Akyüz, Safaeddin Karanakçı ve Ragıp Karaosmanoğlu 15 Ekim 1955 Tarihinde DP’den İhraç Edilmişti: Cumhuriyet 16.10.1955.

1955'te TBMM'ye verdikleri önergeyle Yargıtay'ın 16 Mart 1949 tarihli "Tevhidi İçtihad Kararı"nın kaldırılarak, basına ispat hakkı tanınmasını sağlayacak bir madde eklenmesini istemişti³⁶

Kührevi, 1956'da "19 lar Hareketi" ile bağımsız siyasete başladı³⁷ ve 9 arkadaşıyla beraber DP'den istifa etti.³⁸ Bu gelişmeler yeni bir partinin kurulma sürecini hızlandırmıştı. Küfrevi, DP'den ihraç ve istifa eden milletvekili arkadaşlarıyla Hürriyet Partisi'ni kurdu. Genel Başkanlığa Manisa Milletvekili Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu getirildi. Daha sonraki katılmalarla HP, CHP'yi de geçerek, ana muhalefet partisi durumuna geldi ve 25 ilde teşkilatlandı.³⁹

Küfrevi'nin şahsiyetinde barındırdığı sosyal karizmasının etkisiyle yeni partisi Ağrı ve çevresinde fazla sayıda halk desteği almıştı. Yöre halkı telgraf çekerek bağlılıklarını bildirmiş ve onun DP'den istifa etmesinin kendilerinde hiçbir tazyik yapmadığını, kendisini Milletvekili Küfrevi değil Edebiyat hocası Küfrevi olarak sevdiklerini, gönüllerinde ona olan sevgilerini taşıdıklarını belirtmişti⁴⁰ Küfrevi Ağrı, Erzurum, Kars, Bitlis ve çevre illere yaptığı ziyaretlerde halkın sorunlarını dinlemiş ve devamlı halkla iç içe bulunmuştu.⁴¹ Küfrevi bir diğer Ağrı mebusu Celal Yardımcı ile Ağrı-Diyadin'i ziyaret ettiğinde Halk kendisini ve beraberindeki diğer Ağrı Milletvekillerini tezahürat ve kurbanlarla karşılamıştı. Celal Yardımcı ve Küfrevi yaptıkları konuşmalarda Doğubayezit-Diyadin yolunu yaptırmak üzere 710 bin lira getirdiklerini ifade etmişti.⁴²

Küfrevi HP'nin kurulma sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır: "DP'nin, o günkü iktidarın bünyesinden bir muhalefet zuhur etmiştir. Bu zuhur eden muhalefet basma ispat hakkı talebiyle ortaya çıkmıştır. Fakat müdafaasını yapmış olduğu meseleler Türk toplumunda bütün münevverlerin kafasında yer etmiş meseleler olan bu topluluk, iktidar partisinin bağrından çıkan bu muhalefet, o günkü iktidarın muhalefette iken iktidara karşı

³⁶ TBMM Tutanak Dergisi 10. Dönem 11. C. 42. Birleşim, s. 526.; Cumhuriyet 22 Kasım 1955.

³⁷ Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim Yaşadıklarım IV*, Pera Yayınları, İstanbul 1997, s.327.; Cihat Baban, *Politika Galerisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s.387.

³⁸ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi II, TBMM X. Dönem (1954-1957)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s.453.

³⁹ Cumhuriyet, 16.03.1956.

⁴⁰ Demokrat Ağrı, 17.02.1956.

⁴¹ Demokrat Ağrı, 09.10.1956.

⁴² Demokrat Ağrı, 23.10.1957.

savunduğu fikirlerin savunucusu olarak ortaya çıkan bu muhalefet, her şeyden evvel Anayasanın değişmesini talep etmiştir. Bu muhalefet mevcut o günkü Anayasanın değişmesini istemiştir. Bu muhalefet temel hak ve hürriyetlere dayanan bir anayasa istemiştir. Bu muhalefet çift meclis esasına dayanan bir siyasi ve teşriî organ istemiştir. Hülâsa bu muhalefet bugün içinde bulunduğumuz sistemi o gün de müdafaa etmiş ve bu bayraklarla ortaya çıkmıştır.” Zamanla bu muhalefet, HP halinde tecelli ettiği vakit CHP aradığı fikirleri bulmuş ve bu partiye mensup bulunan insanların elindeki bayrakları alarak kendi saflarında bunların münakaşasını, mücadelesini yapmıştı ve bu dâvanın hâmisî, müdafîi sadece kendisi olmuştu. Türk toplumuna bunları mal etmek için kampanyalara girmiş ve HP’yi sinesinde eritmişti. O günkü HP’nin hatipleri seçim meydanlarında millete hitap ederken, o günün bozuk ekonomik düzenini yererken, vatandaşın o hatibe parmaklarıyla göstermiş olduğu her rey seçimde CHP’nin sandığına atılmıştı. Şu halde CHP’nin fikriyatı, DP’nin bünyesinden kopan bir fikriyat olarak CHP’ye mal edilmiş ve Halk Partisi bu devrede bu fikirlerin mücadelesini yapmıştı. Halk Partisi bu fikirlerin mücadelesini yaparken ihtilâl olmuş ve sonrasında CHP bu fikirleri Kurucu Meclis kanalıyla realize etmişti.⁴³

HP 1957’de yapılan seçimlerde oyların yüzde 4’ünü alabildiğinden Meclis’e 4 milletvekili getirebildi. Bunun üzerine, 24 Kasım 1958’de toplanan genel kongrede, partinin kapatılması, mallarının CHP’ye devri kararı alındı.⁴⁴ HP’nin kapatılmasının ardından 1957’de meclise bağımsız giren tek milletvekili Küfrevî olmuştu.⁴⁵ Ancak Küfrevî daha sonra tekrar DP’ye geçmişti.

Siyasi geçmişini yukarıda kısaca aktardığımız Kasım Küfrevî meclis içinde aktif bir rol almış çeşitli görüşleri ve verdiği önergelerle dikkat çekmişti. Küfrevî İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Okullarının yeterli derecede eğitim vermediği konusunda hükümeti eleştirmişti.⁴⁶ Anayasa dilinin millet diline çevrilmesi, anti-demokratik hükümlerin, anayasadan çıkarılması ve Meclis’te yabancı okullarda görev yapan öğretmenlerin

⁴³ TBMM Tutanak Dergisi 2. Dönem 24. C. 42. Birleşim s.614.

⁴⁴ K.Öztürk, *a.g.e.*, s.102.

⁴⁵ S. Miftakhov, *a.g.m.*, s.20.

⁴⁶ Ayın Tarihi 1956.

durumlarının iyileştirilmesi için çalışmalar yapmıştı. Ayrıca Küfrevi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi kürsüsünün profesör ihtiyacı hakkında meclis kuruluna bir önerge vermişti.⁴⁷

Küfrevi üniversiteler kanunu tartışıldığı sırada yaptığı konuşmada yüksek tahsil öğrencilerinin hocalarından yeterli alakayı görmediklerinden şikayet ettiklerini belirtmiş, üniversite hocalarının öğrencilerin yetenek ve potansiyellerini değerlendirebilecek kadar onlarla ilgilenmesi gerektiğini ifade etmişti. Ona göre bu sorun sadece üniversiteler tesis etmekle çözülebilecek bir sorun değildi. Ancak yetkin üniversite hocaları buralara tayin edilerek bu sorun çözülebilirdi. Mevcut kanuna göre doçentten başlayan kariyer doktora yapmış asistandan başlamalıydı. Tedriste büyük rolü olan ve bilhassa bütün yükleri üzerine aktarılan asistan kariyer unsuru olmadığı müddetçe üniversiteden beklenen randımanı almak mümkün değildi. Şu halde asistan kariyer içerisinde olmalıydı ve kariyeri doçentten başlatan madde değiştirilmeliydi. 1960 senesinin gerçekleri karşısında bulunan bir üniversiteyi idare etmek mümkün olmayacaktı.⁴⁸ Bunun yanında mecliste gündeme gelen doğuya üniversite yapılması fikrini destekleyen Küfrevi, aksi oy verenleri eleştirmişti. İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ve 203 arkadaşının, Anayasa teklifi ile İzmir Milletvekili Zuhtü Hilmi Velibeşe ve 185 arkadaşının, 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun yeniden meriyete konulmasına dair kanun teklifi yapılan tartışmalara katılmış ve dil meselesini ele alıp doğu milletlerinin dil sorununu tahlil ettikten sonra Türkiye’de ki dil sorununa değinmişti. Bir meclis konuşmasında Küfrevi Türk Dil Kurumu’nun kuruluşunu kısaca özetledikten sonra, bir takım dil bilimcileri eleştirmiş, Atatürk’ü zor durumda bırakan bu Dil Kurumu “silahşörlerinin” nasıl hatalar yaptıkları üzerinde durmuştu. Ayrıca Türk Dil Kurumunun Atatürk’ten sonra Üniversitelere sırt çevirdiğini ve bu yüzden üniversitenin ilmi irşadından hiçbir zaman istifade edemediğine değinmişti.⁴⁹

Küfrevi’ye göre Türk Dil Kurumu zengin dilimizi yok etmekteydi ve bir çeşit “gecekondu Türkçesi” ne Türkleri mecbur etmişti. Halihazırdaki Türkçe’yi bırakıp Orhon Kitabelerine kadar gitmek dilde irticaydı ve gelecek nesil bu dili anlamayacaktı.⁵⁰ Dil Kurumu Türkçe’yi öle bir hale getirmişti ki bu ilim irticamı ilim ve matbuat sahasında ihdas etmekle kalmayıp meşruiyetini tasdik için Meclis’i de harekete geçirmiş ve Meclis bir

⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 9.Dönem 5.C. 51. Birleşim s.826.

⁴⁸TBMM Tutanak Dergisi 2.Dönem 28.C.79. Birleşim, s.293-297.

⁴⁹TBMM Tutanak Dergisi 9. Dönem 18.C. 21. Birleşim, s. 402.

⁵⁰TBMM Tutanak Dergisi 9. Dönem 18.C. 21.Birleşim, s. 403.

gecede bunu tasdik etmişti. Meclise tasdik ettirilen yeni Anayasa dilini kabul etmek insaftan uzaklaşmaktan başka bir şey değildi. Ona göre dil meselesi Anayasa ile muhat olacak kadar basit bir mesele değildi. Mektep çocukları, mürettibinden başyazarına kadar bütün matbuatı, ilim, edebiyat, sanat alemini ve bütün Türkiye'yi alakadar eden dil davasını Anayasa'ya bağlamakla harekete geçmek doğru değildi.⁵¹

Kasım Küfrevi Demokrat Parti'nin 1950'den 1955'e kadar olan hükümet programlarını eleştirmiş milletin ve parti mensuplarının vaatlerle süründürülmemesini istemişti. Ayrıca Küfrevi Kıbrıs'ın self determinasyonu hakkında İngiliz gazeteleri ve Avam Kamarasının görüşlerinden bahsederek hükümetin düşüncesi ve planının ne olduğunu sormuştu.⁵² Ona göre Demokrat Parti iktidarı, Cumhuriyet Halk Partisinin karşısında vaatleriyle milleti ulaştıracağı parlak istikbalin hayaliyle iktidara gelmiş değildi, Cumhuriyet Halk Partisinin tutumundan müteessir olan insanların reaksiyonuyla toplanmış olan oylarla iktidara gelmiş bir partiydi.⁵³

Küfrevi 1966 tarihli meclis konuşmasında 1954 Seçim Kanunu'nun değiştirilmesini eleştirmiş, DP'nin bu hamleyle muhalefetteki CHP'nin güçlenip milletvekili sayısını arttırmasına neden olduğunu belirtmişti. Ona göre seçim sonunda 30'dan az milletvekili çıkaran CHP 180 milletvekili çıkararak DP'nin karşısına dikilmiş ve planlanan muhalefetin meclise gelmemesi fikri gerçekleşmemişti. Bundan sonra İhtilal olmuş ve Kurucu Meclis 1961 seçimlerinde Milli Bakiye⁵⁴ sistemini uygulamıştı. Bunun neticesinde de Adalet Partisi iktidara gelmişti ve Milli Bakiye sistemini kaldırmıştı. Milli Bakiye sistemi bağımsızların oylarını kıymetsizleştirmişti ve bu bir adaletsizlikti. Hükümetin Milli Bakiye sistemini kaldırıp d'Hont sistemini getirmesini "adaletten bahseden, adaletsizlikten bahseden, fakat getirdiği tasarı ile adaleti tesis etmiyen bir durumda bulunan Hükümet, gerekçesinin asırlardan beri, Şarktaki münakaşalarda bir usul olarak ileri sürülen şu düsturun ötesine geçmediğine kaaniim: Hak gösterilir, bâtıl tahkir edilir. Hükümet tasarısı hakkı gösterip,

⁵¹TBMM Tutanak Dergisi 9.Dönem 18. C. 21. Birleşim, s. 404

⁵² TBMM Tutanak Dergisi 10. Dönem 8. C. 15.Birleşim, s.297.

⁵³TBMM Tutanak Dergisi 2. Dönem 5.C. 60. Birleşim, s. 30.

⁵⁴Küfrevi sistemi şu şekilde yorumluyor: "Millî Bakiye Sistemi, Türkiye'yi bir tüm seçim çevresi olarak kabul etmektedir. Milletvekili, Anayasa'nın madde-i mahsusası icabı olarak, Türk Milletinin Milletvekilidir, bütün Türkiye'nin Milletvekilidir. Tüm olarak kabul edildiği takdirde, milletvekilinin şu mntıkadan bu mntıkadan gösterilmesi gibi bir iddianın ortaya atılması 'bölgencilik zihniyetinden kalma bir rüsubun ta kendisidir.": TBMM Tutanak Dergisi 2. Dönem 5. C. 60. Birleşim, s.32.

bâtılı tahkir etme çabası içerisindeydi.” şeklinde yorumlamıştı. Küfrevi’ ye göre Milli Bakiyeler sistemi kötü yanlarıyla birlikte iyi bir sistemdi. Kötü yanlarını alıp iyi yanlarını bertaraf etmek haksızlık olurdu. Küfrevi Kurucu Meclis’in icraatını Türkiye’nin siyasi hayatının bir gerilemesi olarak tasvir edip ve seçim sisteminin beş sene geriye götürülmesini siyasi bir ricat olarak adlandırıyordu. Küfrevi dünyanın her bakımdan geliştiği bir dönemde Türkiye’nin siyasi hayatında kaplumbağa miktarı yol kat etmesini eleştiriyor ve “Türkiye’yi Kurucu Meclis vasatına irca etmeyi asla tasvip edilir bir hareket saymamaktayız” diyordu.

Küfrevi YTP adına Diyanet Teşkilatı hakkında yaptığı meclis konuşmalarında teşkilatın devlet çarkından çıkarılmasını temel alan bir çizgide konuşmalar yapmış, diğer memleketleri örnek vererek Diyanet Teşkilâtı’nın bir muhtar cemaat teşkilâtı hüviyetine getirilmesi gerektiğini belirtmişti. Konuşmasının devamında Köy ünitelerini ele alan Küfrevi: “Türkiye’deki bilcümle ilerici hareketler,’ bilcümle devrimler köy ünitesine maledilmediği müddetçe üzerinde daima münakaşa edilen konular halinde kalaçaktır. Bilcümle ileri hareketler, bilcümle yenilikler köy ünitesine maledilmelidir. Köy ünitesine maledilmesi için kafasını bâtil itikatlardan tecrid etmiş olan köy imamı ile, din nosyonuna sahip öğretmenin köye ulaştırılması ile kabil olur ve rutin çalışmaları bu yöne tevcih etmek suretiyle ve tamamen bu ünite tesis edildikten sonra Diyanet Teşkilâtının hüviyeti kafalarda tersim edilen şekilde düşünülebilir” diyerek Türkiye’nin batıl inanışlardan kafasını sıyırmasını ve laisizmin başka ülkelere yansıdığı gibi Türkiye’ye de yansımaları temenni etmiştir.⁵⁵

Küfrevi mecliste YTP cephesinden yaptığı konuşmalarda ülkedeki gelir dağılımındaki dengesizlik üzerinde durmuştu. Özellikle Doğu Anadolu bölgesinde bu dengesizlik kesif bir hale gelmişti. Özel sektörün neredeyse hiç olmadığı bu bölgede okuma yazma oranı da oldukça düşüktü. Anadolu’nun bu bölgesinden İç Anadolu’ya doğru iktisadi morfoloji dolayısıyla göç edilmekteydi. Bu bölgenin kalkınması için çeşitli planlamalar yapılmalı, halk bazı vergilerden muaf tutulmalı ve özel sektör bu tarafa doğru yönlendirilmeliydi. Devlet, toplumun hayat seviyesini artırmak ve gelir dağılımında denge sağlamaya doğru gitmek için köylüyü daha verimli bir istihsal âmili haline getirmeye

⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi 2. Dönem 24. C. 42. Birleşim, s.613.

mecburdu. Toprak reformu ile de toprağına bağılı bir köylü sınıfı ortaya çıkacaktı.⁵⁶

Ona göre CHP'liler fikriyat olarak bu devrede ortanın solundadır ve ortanın solundaki prensiplerin müdafiidir. Dokümanlarının ve samimiyetine inanılan hatiplerin ve yazarlarının eserleri tetkik edilirse, CHP'nin kendisine demokratik bir sosyalist hüviyet vermek yolunda olduğı anlaşılırdı. CHP demokratik bir sosyalizmi memlekete getirmek istiyordu. CHP Demokratik sosyalizm hüviyetinde değildi. CHP içinde bulunulan düzeni değıştirmek istiyordu. Anayasa düzenini değıştirmek istemiyordu, Anayasanın düzenine doğru gitmeyi talep ediyordu. O halde CHP'lilerin propagandalarında bilimsel sosyalizmin sloganlarını terk etmeleri gerekirdi. Demokratik sosyalist bir hüviyet Parlâmento için lüzumlu bir unsurdur. Bilimsel sosyalizmin tâbiri ile demokratik sosyalizmin kurulmasına çalışmak çok yanlış neticelere münker olabilirdi. CHP bilimsel sosyalizmin tâbirlerini kullanmak suretiyle hız vermiş olduğı propagandasında meydandan veciz hitabeler ilân ederken, vatandaş oyunu kendisine göstererek, tıpkı HP karşısında yaptığı gibi götürüp İşçi Partisi'nin sandığına atabilirdi.⁵⁷ Küfrevi ayrıca Horasan demiryolunun Karaköse'ye kadar uzatılmasına dair bir soru önergesi⁵⁸ ve ateşli silâhlar ve bıçaklar hakkındaki Kanunun bazı maddelerinin değıştirilmesine dair kanun tasarısı ve tekliflerini meclise sunmuştur.

3-İdeolojilere Yaklaşımı

Küfrevi, Sosyalizm ve Komünizm üzerine tutum ve konuşmaları onun bu iki ideolojiden uzak olduğı izlenimi vermektedir. O, damadı İlhami Nalbantoğlu ile yaptığı röportajda da bu ideolojilerin tehlikelerinden söz etmiştir. Bunun yanında Kürt asıllı bir din adamı ve siyaset adamı olan Küfrevi Kürtçülüğe de karşıdır. Küfrevi'ye göre Kürt diye bir milliyet yoktur ve Kürtler Türk milletini meydana getiren Müslüman diğer boylardan biridir ve asgari onlar kadar Türk'tür. Türk bir ırkın değil, bir milletin adıdır ve Kürt'te bu milletin esas unsurlarındandır.

Müstakil bir Kürt kültüründen bahsedilemez ve Türkiye Cumhuriyeti halkının ortak bir kültürü vardı.⁵⁹ Bu kültür yakın zamana kadar tamamen dini kültürken, günümüzde

⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi 2. Dönem 24. C. 42. Birleşim, s. 619.

⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi 2. Dönem 24. C. 42. Birleşim, s. 616.

⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi 2. Dönem 28. C. 95. Birleşim, s.1051.

⁵⁹Celal Bayar'ın 1959'da Cumhurbaşkanı olduğı sırada hazırlattığı bir "Kürt raporu" da "Memleketimizde Kürtçülük Cereyanlarını ve Propagandasını Sevk ve İdare Edenlerden Başlıcaları Şunlardır" başlığı

İslami kültür zamanla çağın gerektirdiği bir kısım yeni değerlerde kazanmış, böylece milletçe ortağı bulunduğumuz milli kültürümüz yani Türk kültürü ortaya çıkmıştı. Bunun yanı sıra ırkçılık gibi ayrıştırıcı söylemelere başvurmak hatalıydı. Ona göre bir Kürt'ün kendi Türk'ten farklı görüp bunu iddia etmesi ne kadar yanlışsa Kürt'ün Türklüğü üzerinde ısrar etmek de o denli hataydı. Dinimizde ırkçı izahlara asla yer yoktu ve propagandaya destek verenler ayrılıkçı dinsizler ve komünistlerdi.⁶⁰Küfrevi bu görüşleriyle ulus-devlet oluşturma misyonuna yakın bir tavır sergilemiştir.

Şeyhlik kimliğinin yanında inkılapçı çizgiye yakın tutumları söz konusu olan Küfrevi'ye göre Atatürk bazı kimselerce sanıldığı gibi bir din ve İslamiyet düşmanı değildi. Doğu'nun maneviyat olarak köklü ailelerinin zorunlu iskana tabi tutulması sanıldığı gibi din düşmanlığından ileri gelmiyordu. Anadolu'nun birçok yerinde çıkan kargaşalar gibi doğuda da bazı reaksiyoner hareketler olmuş, bazı ailelerin yerleri değişmişti. Küfrevi ailesi de zorunlu iskana tabi tutulmuştu. Ancak Atatürk'ün emriyle yeri değiştirilen ailelerin ihtiyaçları sağlanmıştı. Atatürk'ün doğu politikasında samimiyet ve sevgi vardı. O dönemdeki yönetimde şiddetten yana olanlar başkalarıydı. Atatürk'ün hilafet konusundaki tutumu da yanlış anlaşılmıştı. Onun tutumu İslam alemi için çok yararlı bir tutumdu. Dönemin şartları ve İslam aleminin içinde bulunduğu durum iyi analiz edilmeliydi.⁶¹

---

altında hazırlanan listede 38 milletvekiliyle beraber Kasım Küfrevi'nin adı da vardı: Murat Bardakçı, "Celâl Bayar'ın 1959'da hazırlattığı Kürt raporunda bakan kimler var!", *Haber Türk* 18.03.2012.

⁶⁰ İ. Nalbantoğlu, *a.g.e.*, s.37-39.

⁶¹ İ. Nalbantoğlu, *a.g.e.*, s.28-29.

Sonuç

Doğunun yüzyıllarca toplum üzerinde nüfuzunu korumuş büyük aileleri Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde de önemlerini korumuş, siyasi yönden buldukları bölgede belirleyici rol oynamışlardır. Siyasi partiler bu nüfuzlu ailelerin siyasete atılmış bireylerini, merkezden uzak bölgelerin siyasi teşkilatlanmalarında bir çeşit aracı olarak görmüşlerdir. Nitekim Küfrevi ailesi de uzun yıllar doğuda tarikat kollarının da etkisiyle toplum üzerinde etkiye sahip olmuştur.

Kasım Küfrevi babasından ilmi vasıtasıyla kendisine aktarılan şeyhliğinin yanında aktif olarak siyasete katılmış ve üniversitede eğitim kadrosunda bulunmuştur. Babasından ilmi vasıtasıyla kendisine aktarılan şeyhliğinin yanında aktif olarak siyasete katılmış ve üniversitede eğitim kadrosunda bulunmuştur. Demokrat Parti içinde soyadının etkisiyle Ağrı ve çevresinde partisine kazançlar sağlamıştır. Halk Küfrevi ailesine duyduğu saygı ve sevgiyi onun partisine destek vererek göstermiştir. Halkın partiden ziyade kişiye önem verdiğini, Küfrevi'nin DP'den ayrılıp Hürriyet Partisi'ne geçmesiyle halkın bu kez de HP'ye destek vermesinde görmek mümkündür. Küfrevi bu partiden başka diğer partilere mensup olduğunda da aynı sonuç söz konusu olmuştur. Bunun yanında DP'de ilk kırılmaya yol açan "İspat Hakkı'nın müdafii" Küfrevi HP'nin DP içinden doğmasına neden olan siyasilerden olmuştur.

Küfrevi Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olmakla beraber medrese eğitimi veren bir şeyh olması onu ilginç bir kimliğe büründürür. Birçok dil bilen Küfrevi meclis içinde de faal olarak çalışan bir mebustur ve mecliste ağdalı Türkçesiyle yaptığı uzun konuşmaları dikkat çekicidir. Bir din adamı olarak Küfrevi modern ve inkılapçı sayılabilir. Mensup olduğu ırk ve din adamlığı unvanı onu Atatürk karşıtlığına sevk etmemiştir ve aksine laiklik yanlısı bir tavır takınmıştır. Dönemin perspektifiyle karşılaştırılınca Atatürk'e derin bir yakınlığı hissedilen Küfrevi, aynı zamanda şeyhlik unvanını da bünyesinde barındırarak siyasette uzun yıllar aktif olarak yer almıştı.

Kaynaklar

Arşivler

BCA

TBMM Arşivi TBMM Tercüme-i Hal Varakası

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

TBMM Tutanak Dergisi

Sürelî Yayınlar

Ahlat Gazetesi

Akis

Cumhuriyet

Demokrat Ağrı

Haber Türk

Hürriyet

Milliyet

AHMAD, F. ve AHMAD, B. T., *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

ANTER, M., *Hatıralarım*, Avesta Yayınları, İstanbul 2000.

AYDIN, H., "1957 Seçimleri ve Ağrı", *II. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Özeti*, Şanlıurfa 2018, s.103.

AYDIN, H., "On Birinci Dönem Ağrı Milletvekillerinin Faaliyetleri ve 1957-1961 Ağrı'da Siyasal Yaşam", Yüksek Lisans Tezi, Ağrı 2015.

BABAN, C., *Politika Galerisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

BARDAKÇI, M., "Celâl Bayar'ın 1959'da Hazırlattığı Kürt Raporunda Bakın Kimler Var", *Haber Türk* 18.03.2012.

BİNARK, İ., *Türk Parlamento Tarihi II, TBMM X. Dönem (1954-1957)*, TBMM Vakfi Yayınları, Ankara 2010.

BOZKIR, G., “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *ÇTTAD*, C.6, S.15, 2007, s.275-308.

ÇAKIR, M. S., “XIX. Yüzyılda Tarikat-Siyaset İlişkisi: Nehrî Tekkesi Örneği”, *Turkish Studies Dergisi*, C.11, S.21, 2016, s.53-78.

ÇOKER, F., *Türk Parlamento Tarihi II (1966-1980)*, TBMM Vakfi Yayınları, Ankara 1994.

DOĞAN, Y., “Küfrevi’nin ‘İcabatı’ ve Muş skandalı” *Hürriyet* 15.10.2009.

HIZLI, A., “1920-1965 TBMM Dönemlerinde Görev Yapan Ağrı Mebusları ve Ağrı Seçimleri”, Yüksek Lisans Tezi, Van 2004.

İĞDEMİR, U., *Atatürk’ün Yaşamı (1881–1918) I*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

İLYAS, A., “1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genelseçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.9, S.4, 2014, s.563-575.

KAVAK, A., “Ağrı’nın Nakşibendî-Hâlidî Şeyhlerinden Molla Muhammed Kasorî ve Kasor Medresesi”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.17, 2018, s.43-53.

-----, “Bitlis Küfrevi Tekkesinin Ağrı’daki Temsilcileri ve Şehrin İlmî Ve Manevî Hayatına Tesirleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.66, 2018, s.348-356.

KAYAOĞLU, İ., “Bitlis’in Uluları Dr. Kasım Küfrevi”, *Ahlat Gazetesi* 07.04.2019.

KUBAT, M., *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014.

KÜFREVİ, K., *Nakşibendiliğinin Kuruluşu ve Gelişimi*, Doktora Tezi, İstanbul 1950.

MANGO, A. J., “Ataturk and Kurds”, *Adnan Menderes University, Journal of Institute of Social Sciences*, C.1, S.4, 2014, s.16-32.

MIFTAKHOV, S., “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Parlamento’da Temsili: 1946-1960”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.VI, S.2, 2018, s.1-26.

MUHAMMET, K., “Kasım Küfrevi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 102.

NALBANTOĞLU, İ., *Kasım Küfrevi’nin Ardından*, Ahlat Kültür Vakfi Yayınları, Ankara 1994.

ÖZTÜRK, K., *Türk Parlamento Tarihi TBMM X. Dönem (1954-1957) II*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1998.

ŞAHİNER, N., *Son Şahitler III*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008.

TAN, A., *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

TOPARLI, R., "*Sivas Kongresi Belgeleri*", Sivas Vilayet Kitaplığı Yayınevi, Sivas 2015.

TURHAN, V., "Hocalık Yönüyle Halide Edip Adıvar", *Cumhuriyet* 18.01.1964.

V. Türk Tarih Kongresi I, Ankara 1956.

YALMAN, A. E., *Gördüklerim Yaşadıklarım IV*, Pera Yayınları, İstanbul 1997.

YÜKSEL, M., *An Unintended Consequence of Modernization in Turkey: Nationalist Reactions from Its Periphery*, Doktora Tezi, Ankara 2007.